

Лекція 9. Моделі світового порядку

План

1. Зміст поняття «світовий порядок».
2. Характеристика основних моделей світового порядку.
3. Міжнародний порядок – критерій соціальної еволюції людства.
4. Встановлення нового світового порядку після Другої світової війни.

1. Зміст поняття «світовий порядок»

Питання збереження чи зміни існуючого світового порядку останні півтора десятиліття знаходять вираження у публікаціях вчених світового рівня. Серед них слід назвати дослідження таких видатних вчених як **З. Бжезінський** «*Стратегічний погляд: Америка та глобальна криза*» (2015), **Г. Кіссінджер** «*Світовий порядок*» (2017), **С. Гантінгтон** «*Зіткнення цивілізацій*». Ці мислителі окреслили моделі світового порядку (Г. Кіссінджер), основні протиріччя глобальної кризи (З. Бжезінський), цивілізаційний характер взаємодії як основу світового порядку (С. Гантінгтон). Їхні оцінки констатують не тільки *кризовий стан існуючого світового порядку*, а й неминучість майбутніх глобальних змін. Трансформація світового порядку – це глобальний історичний процес, який завжди охоплював багато народів світу та впливав на їхню долю. У світі глобальні процеси здатні викликати як позитивні, і негативні тенденції у життєдіяльності різних суспільств. Реальна здатність національних еліт різних країн знайти гідні відповіді на виклики трансформації світового порядку залежить від розуміння соціальних процесів та загроз, які зумовлені глобальними змінами.

Визначення поняття «світовий порядок» марно шукати у словниках та енциклопедіях. Г. Кіссінджер охарактеризував зміст цього феномену: «Термін «*світовий порядок*» описує концепцію, якої дотримується регіон чи цивілізація щодо природи справедливих домовленостей та розподілу влади і яка вважається прийнятною для всього світу. «*Міжнародний порядок*» є практичним застосуванням цієї концепції на значній частині земної кулі – досить великої, щоб впливати на глобальний баланс сил. «*Регіональні порядки*» передбачають ті самі принципи, що застосовуються до певного географічного простору. Будь-яка з цих систем порядку базується на двох складових: наборі загальноприйнятих правил, що визначають межі допустимих дій, та балансі сил, що примушує до стриманості у разі порушення правил, запобігаючи підпорядкуванню однією політичною одиницею всіх інших».

Становлення та зміни світового порядку відбувалися в контексті *соціальної еволюції людства*, в якій різні суспільства, народи, держави та цивілізації у процесі взаємодії змогли виробити взаємоприйнятні для них умови співіснування. На певному етапі соціальної еволюції людства, коли соціальні зв'язки так посилюються, що набувають світового характеру, виникають контури якоїсь картини світового порядку.

Отже, *світовий порядок необхідно розглядати як критерій соціальної еволюції людства*.

2. Характеристика основних моделей світового порядку

Г. Кіссінджер охарактеризував основні моделі світового порядку, що сформувалися протягом останніх століть.

Європейська модель світового порядку сформувалася після закінчення Тридцятирічної війни 1618-1648 років та закріплена умовами *Вестфальського миру*. Вона заснована на системі незалежних держав, які утримувалися від втручання у внутрішні справи один одного та стримували власні амбіції за допомогою загальної рівноваги сил.

У XVII столітті сформувалася *Московська модель світового порядку*, яка ґрунтується на принципах: одноосібний абсолютний правитель, єдина православна релігія та програма територіальної експансії в усіх напрямках.

У *Китайській моделі світового порядку* імператор був вершиною політичної та культурної ієрархії, Китай упорядковував світ, вражаючи всіх величчю своєї культури та економічним процвітанням, залучаючи їх до відносин, здатних призвести до досягнення мети «піднебесної гармонії».

Ісламська концепція світового порядку ґрунтується на власному баченні божественно санкціонованого порядку, який об'єднує та утихомирює світ.

На думку **Г. Кіссінджера**, в *Американській моделі світового порядку* мир та рівновага будуть встановлені природним способом, а інші народи подолають стародавню ворожнечу, коли отримають право голосу щодо власного управління.

Отже, *світовий порядок представлений взаємодією цивілізаційних систем, які, спираючись на власну культуру, забезпечують умови життєдіяльності та безпеки соціальних спільнот, що входять до них.*

3. Міжнародний порядок – критерій соціальної еволюції людства

Коротка характеристика розроблених **Г. Кіссінджером** теоретичних моделей світового порядку свідчить, що ці моделі виростають із уявлень про внутрішній порядок певних країн, які, у свою чергу, зумовлені потребами забезпечення безпеки суспільства та мають власний світоглядний фундамент. Зміст та характер моделей світового порядку визначається їхньою цивілізаційною специфікою.

У світовому історичному процесі можна виділити кілька моделей міжнародного порядку, що склалися після тривалих воєн між провідними державами та позначили досягнення певних угод про післявоєнний устрій: *Вестфальський мир* (1648), *Віденьський конгрес* (1815), *Версальський договір* (1919), *Ялтинська конференція* (1945 р.).

Всі наведені угоди про міжнародний порядок є результатом військового протистояння найбільших держав (*силового впливу*) та згоди правителів цих держав на обов'язковість певних принципів, що забезпечують безпеку міжнародних відносин (*збереження балансу сил*). Спираючись на діалектичний підхід у розумінні сутності та функцій світового порядку, **Г. Кіссінджер** ці два моменти позначає як *силу* та *легітимність*, а їх *баланс* називає *головною умовою функціонування світового порядку*.

Таким чином, *світовий порядок, що є джерелом безпеки для людей, соціальних груп, спільностей і народів, слід визнати досягненням світової*

культури та критерієм соціальної еволюції людства, який свідчить про досягнутий рівень міжнародної безпеки.

4. Встановлення нового світового порядку після Другої світової війни

Друга світова війна, яка завершилася перемогою антигітлерівської коаліції над нацистською Німеччиною та мілітаристською Японією, усунула останніх із числа глобальних гравців, які мали здатність визначати світовий порядок у найближчі десятиліття. На світовій арені склалося *нове співвідношення військово-політичних сил*, у якому виділилися дві групи країн, лідери яких по-різному бачили шляхи руху своїх суспільств у майбутнє: до першої групи увійшли США, країни Західної Європи та Японія, а до іншої – СРСР та його союзники з соціалістичного табору у Східній Європі та Азії.

Ще до закінчення Другої світової війни країни антигітлерівської коаліції розпочали підготовку до *створення механізмів забезпечення міжнародної безпеки* у післявоєнний період. Таким механізмом стала *Організація Об'єднаних Націй*. У 1944 р. представники *США, СРСР, Великобританії та Китаю* на *конференції у Думбартон-Оксі* розробили Статут ООН, який був підписаний 26 червня 1945 р. учасниками установчої конференції у Сан-Франциско. Створення ООН ознаменувало появу дуже представницького та впливового міжнародного органу, який націлив свої зусилля на зміцнення миру та підтримку міжнародної безпеки. *Функціонал ООН виразився у легітимації функціонування світового порядку*, що виявлялося у рішеннях з міжнародних конфліктів, особливо військових, обмеженнях для агресора та наданні права на застосування сили у миротворчих операціях.

Найбільшим досягненням у затвердженні міжнародної безпеки було прийняття *Генеральною Асамблеєю ООН «Загальної декларації прав людини»* (10 грудня 1948 р.). Це найважливіший політико-правовий документ, який обмежує владу держави, яка її визнає, певною системою норм, що гарантує невід'ємні права людини. Практично всі конституції держав, які згодом ухвалювалися, включали в себе норми «Загальної декларації прав людини». Предтечою формування «Загальної декларації» була не якась держава, а громадський рух за права людини.

Австралійський юрист *Джеффри Робертсон* у книзі «*Злочини проти людства: боротьба за глобальне правосуддя*» стверджує, що рух за права людини у XX ст. почався з *Герберта Велза* і виходу 1940 р. його книги «*Новий світовий порядок*». Тема прав людини настільки захопила Велза, що він присвятив їй приблизно чверть своєї книги та окремий *розділ 10 «Декларація прав людини»*. Г. Велз зазначає, що чим далі просуватиметься соціалізація (колективізація) життя людей, тим більшу роль набуватимуть різного роду чиновники та адміністратори. *Щоб запобігти можливим зловживанням з боку представників влади, потрібний ефективний правовий захист людини*. У міру ослаблення національних держав неминуче применшуватиметься і роль національних законів. Щоб уникнути виникнення «правового вакууму» в ході руху до нового світового порядку, Г. Велз пропонує заздалегідь підготувати щось на кшталт *всесвітньої конституції – «Декларацію прав людини»*. Г. Велз розіслав проект Декларації провідним політикам того часу – Франкліну Рузвельту, Махатмі Ганді, Яну Масаріку, Хаїму Вейцману, Едварду Бенешу, Яну

Крістіану Сметсу та Джавахарлалу Неру. Проект Декларації Велза зазнав різких нападів з боку міністра пропаганди Третього Рейху Йозефа Геббельса. Біографи Г. Велза, історики в галузі міжнародного права визнають, що при розробці **Загальної декларації прав людини** використовувалася робота англійського письменника «Новий світовий порядок», особливо її розділ 10. *Концепція прав людини* та практичні дії щодо її реалізації відіграли важливу роль у забезпеченні безпеки та миру, тобто функціонування встановленого світового порядку.

Світовий порядок, який був сформований провідними державами світу після Другої світової війни, незважаючи на протистояння двох наддержав, СРСР та США та створених ними військово-політичних союзів, забезпечив народам Європи понад чотири десятиліття взаємного існування без воєн. На цьому етапі соціальної еволюції людства лідери провідних держав завдяки встановленому світовому порядку змогли довести на прикладі Європи, що народи величезного регіону можуть жити без війни і мирно вирішувати всі проблеми.